

retet, gorombaság. Egészséges régi-magyar, könnyen kihever mindent. Élete végéről már csak Prosper Mérimée-i gesztussal sejtetett adatok beszélnek. A többi szereplő csak átsuhanó árnyék. Egy-két bágyadtabb kép is akad a friss elbeszélésben.

Zilahy költőnek indult: néhány verse nemesen csendült bele a háború költészetébe. Lírikus ő a prózában is. Nyelve eleven, bőszes, kifejező nyelv. Úgy csörgedez, mint a hegyi patak, melynek fenekére látni. A ropegős, katonás nyelv összevág a főalak karakterével; nem sodor magával mélyebb gondolatot, de kedves hangulatokat kelt. Ezek a hangulatok mindvégig lekötik a könyv olvasóját.

Zilahy jó novellairó s pillanatfelvételei többnyire sikerültek.

Ezekben a kis novellákban, melyeket a főhős azonossága köt össze, vonzóan tudta feltámasztani a török háborúk világának magyar élethanulatát. Elbeszélő készségével, eleven rajzaival egyik legkiválóbb fiatal írónk, kitől még súlyosabb köteteket várunk.

Vajthó László.

Ravasz László. E helyen nem az egyházi férfiú, hanem az író és szónok érdekel bennünket, mely két utóbbi öbenne mindenkor egy. Egy pedig oly módon, hogy írott művei (még filozófiai fejtegetései is) voltaképp szónoki koncepciók. „Írónak indult s szónokként érkezett meg” — mondja magáról igazán, nemrég megjelent kötete elején, melyben beszédeit, előadásait s némely kisebb irrományait adta ki *Orgonazúgás* cím alatt. E könyvét, meg a *Gondolatok* címűt, mely immár második kiadásban tesz közzé műveiből kiválogatott szemelvényeket, folyvást azzal az érzéssel olvasgatjuk, hogy ezekben a szónoknak egy új, nálunk eleddig kevésbé ismeretes válfaja nyilatkozik meg, melyet érdemes lesz közelebbről meghatározoznunk.

A magyar közönség átlagának ötödik óta különös egyoldalú fogalma van arról, hogy mi a szónok s a szónoki beszéd. Heves temperamentum, mely magával ragad; kitörő tűz, robbanó indulat, hullámvészben egymással vetekedő gesztus és hang: szóval maga a túlfűtött liraiság az ő szónoki eszménye. Minthogy a magyar ember kevészavú, s ahhoz, hogy beszédre ragadtassa magát, némi rend-

kívüli indulatra (talán ihletre) van szüksége: a huzamos beszédet, a nyíltan sokakhoz szólást, tehát a szónoklást, alig is tudja indokolttnak ítélni ily rendkívüli hevült állapot, vagy nagy indulat kényszere nélkül.

Alig lehet e közkeletű szónok-típus-hoz meglepőbb ellentétet képzelni Ravasz Lászlónál. Pedig az ő beszédei is lírai fogantatásúak, sőt hatásuk nem egyszer költeményekére emlékeztet.

S csakugyan, az ő szónoklata is érzelmi jelenség, de nagyban különböz az ama szokottabb típusától. Az az érzelmi folyamat, mely a beszéd szülőke, nála már a megszólamlás előtt lejátszódott, s a beszéd nem párhuzamos kísérője, hanem megérett eredménye e folyamatnak. Ezért hiányzanak beszédeiből a színészi elemek s az indulat közvetlen rugalmát éreztető rögtönzések, vagy rögtönzés-látszatok; ezért nincs bennök szertelenség és izgalom, nincs alkalmi, útközi meglepetés, fordulatba, vagy éppen szóba belelopott részlet-hatás, pillanatnyi káprázat, erőmutatvány, közönség-forgatás. Mintha nem is gesztikulálna, s hangja sem emelkednék. Ha beszédeit olvasuk, nem kísért úntalan a vágy, hogy fennhangra hevüljünk, sőt inkább valami magányba utalást érzünk hatásaként, elhívást a gondolkodásra. Ez a szónoklat nem tömegnek nézi hallgatóságát, nem tömeg-indulatokat akar felkavarni, hanem gyülekezetbe összesereglett egyes embereket lát s az egyenként való magabizálást célozza, vagy eredményezi hatásul. Oda vezet hallgatóit, honnan maga fakadt: az egyedülvaló elmélyedésbe. Egy előzetes elmélyedés kész eredményeit tolmácsolja és közvetíti.

A beszédnek ekként nem marad más feladata, mint hogy e belső megállapodásokat megérttesse s meggyőzőn helyes és üdvös voltuk felől. Innen van, hogy beszédei nem a gondolatokkal most vívódó, azokat szemünk láttára kialakító, izgalmas erőfeszítés hatását teszik, hanem inkább higgadtággal vonzanak, valamelyes paedagógiai erénnyel, mi a bizonyossággal felismert és vallott tételnek világos, emlékezetes megértésében s ennél fogva meggyőző terjesztésében áll. Tanító jellegű szónoklat ez, s ebbeli jellege hozza magával mindazon jelességeit, mikre

csak felsorolásszerűleg utalhatunk. Első közöttük a tárgyi éles, elemi körülhatároltság, mely tisztán, elszigetelten, magában nézi a tételt, a kérdést; nemcsak egyházi beszédben, hanem tudós fejtegetések alkalmával is. Egyikükben (A lángész, mint emlékezet) oly teljességgel végre van hajtva e körülárlolás, hogy a tanulmányt önállónak, magáért valónak véljük s csak a lapot továbbfordítva, vesszük észre, hogy a gondolatmenet egy egészen új, szintén különálló cikkben (A lángész, mint képzelő erő) folytatódik. Mint a téma, ugyanolyan elemi elkülönözöttségben vonulnak fel részei is a beszéd, vagy tanulmány folyamán; mindenik egy-egy külön kis centrum s minthogy kettőnél-háromnál több ilyen alig van egy-egy beszédben: igen egyszerű csillagképletként rögzítik be a szembe a főgondolat visszaverődő fényét. Régi erénye, s mint-hogy jónak bizonyult, szinte sablonja ez már az egyházi beszédnek, de ez öröklött formákkal itt eleven tanítói dispositió él, egy egyéni szükséglet megfelelő formái itt ezek.

A tanítói jeletet teszi teljessé kifejezésbeli s nyelvi egyszerűsége, melyen át közvetlenül fejti ki magát a gondolat. Egyszerűségét szóhasználatára s mondatformáira értem, mi sohasem lépik át a közkeletű, tiszta magyarság és józan választékoság határait. Szereti az érzékeltető, szemléletes kifejezést, tehát a képet, hasonlatot, szimbolumot. A képes beszédnek valóban mestere, s nem egyszer igazi költői látással tud gondolatra testet képzelgetni. Kifejezése vagy képhe fut ki, vagy — mint sokszor egész beszéde is, így a legszebbek egyike, a Szilárdy Aron fölött tartott gyászbeszéd — képből, szimbolikus szemléletből fejlődik elő, mi egyébként a „textusra” — bibliai szövegre támaszkodó prédikációi gyakorlatnak szinte adva lévő gondolatformája. E szemléleti elemnél szeret tartósabban megállapodni, életképszerűleg kiterjeszkedni, sőt jelenetezni.

De talán éppen azért, mert önkénytelen hajlam benne a költői látás, mértéktartása e részben kevésbé fegyelmezett. Ő, aki gondolatépítésben, gesztus- és indulatban soha el nem ragadtatja magát, a képes beszédre kelletén túl is hajlandó. S a beszédnek e többnyire igen szép vi-

rágaiban a szónok engedelményét kell látnunk az „író”, a „költő” javára. Gondolatok címen kiadott kötete nagy mértékben tanúskodik a képes beszéd iránti előszeretetről. Kétségtelen, hogy egy-egy szónoklatát külön meghallgatva, egy-egy tanulmányát folyóiratban elolvastva, stílusának gazdag virágzata kevésbé tűnik fel, de kötetben egyváltéban olvasva őket, lehetetlen már-már öncélúnak nem éreznünk metaforikus hajlamát. A vázlat vonalaira, mit szónoki egyéniségéről eddig rajzoltunk, valami lágyabb takaró gyanánt borul rá stílusának e virágokkal hímest szótése. A diszkrét, férfias mértéktartást, mi a beszéd koncepcióját, gondolatrendszerét, sőt nyelvi alakításait is jellemezte, ezen a ponton valamely érzelmi forrású „revanche” kezdi ellensúlyozni.

Igen, mert semminemű műalkotás ki nem merülhet addig, míg az egyéniség végső alapja is szóhoz nem jut benne; vagy mint maga mondja egy tanulmányában: „a gondolat; mikor felszabadul, oda tér vissza, ahonét kiszármazott”. Ravasz László egyéniségében pedig a pap, a tudós, a filozófus, az esztétikus mellett, vagyis inkább köztük és bennük mindenhol ott lappang a költő. „Írónak indult, szónoknak érkezett meg”: igen; de ha kissé körülnéz, észre kell vennie, hogy titokban az író, a költő is megérkezett vele. A lelkiiségnek, a szellemi kategóriáknak két, rendszerint elszigetelt típusa ölelkezik egyéniségében: a vallásos és a világi, a papi és a profán. A profán témát elvállalósítja, a vallásit elköltőiesíti.

Újabban (s kivált a külföldön) egyre feltűnőbb az egyházi körök törekvése arra, hogy a vallást a modern élethez közelebb hozzák. Egyik módja ennek azon közlési formák felkarolása, mikkel a laikus világ szokott élni ismeretterjesztő érintkezéseiben; de ez úton mi a végső eredmény? — amerikaias elvegyülés profán külsőségek közé. S a másik eszköz a vallás, hanem a szónok egyénisége érdeklő a betódulókat s arat személyes sikereket, egy híres színész, vagy énekes módjára.

Amit Ravasz László egyéniségé-

ben a papi és világi elem elvegyülésének mondottunk, más természetű; mert nem egyéb, mint a vallásos érzés természetesen egybefonódása a lélek egész gondolatvilágával, fölfelé törekvő, ismeretre, megértésre szomjazó nemesebb hajlamaival. E lelki egység, melynek nem kizárólagos foglalatja, de egyetemes táplálója és színezője a vallás; e lelki egység az, mely minden megnyilatkozásában teljes kifejezést keres. „Az egyetemes szellemi élet egy darabjának” érzi magát e lélek; magabaszállása e nagy egységbe való elmélyedést jelent, fölmerülése, megszólamlása pedig oda való visszamatutást, hallgatóinak is odairányítását.

Azt mondtam fentebb, hogy témáját mintegy elszigeteli, önállósítja; de ezt csak tanítói módszerére értettem, mely óvakodik megfigyelése tárgyát szomszédos jelenségekkel komplikálni. De az említett nagy egésztől elszigetelve, a végső egyetemesség összefüggéséből kiszakítva, soha sincsenek témái. Sőt jellemző vonása lelki szemléletének ez az általánoshoz való hozzákapcsolás. Végső igazságokra épít, s ha egyént jellemző (pl. Széchenyit), akkor is előbb a típust (a prófétát) határozza meg, s azt szűkíti fokozatosan addig, míg az egyéni határozmányok elő nem tűnnek. Némely esetben kevésnek is érezzük az egyénítést, kivált, ha a tárgy költői felfogásra csábít. Így pl. az az Alföld, melyet Petőfiről szóló cikkében lelkesít át költőileg, sokkal inkább az ő egyénisége —, semmint a Petőfié szerint való.

Ravasz László még sokkal szebb korában van az életnek, semhogy végleges képet rajzolhatnánk egyéniségéről. Sőt kétségtelen, hogy — a célnak ugyan közel, — de még éppen a legszebb kifejlés előtt áll. E kifejlés pedig nem lehet más, mint az említett nagy lelkiségnek: a vallás uralma alatt álló egyetemes szellemiségnek menél teljesebb s homógenebb megvalósítása magában, a vallásos művelt ember eszményének végső kiképzése; s ezzel együtt a világi műveltségnek teljes felszívódása a vallásos érzés ihletébe, az írónak pedig, meg a költőnek és filozófusnak felismerhetetlen beleolvadása a legnemesebb értelemben vett szónoki egyéniség harmóniájába.

Horváth János.

Gáspár Jenő: Örök hárfa. Versek. (Pallas kiadása.) Egy sokat ígérő lírai tehetség mutatkozik be e kötetben. Költői egyénisége még nem kész, de máris oly szép érték-gazdagsága van, hogy a legnagyobb reményekkel várhatjuk teljes kifejlődését. Gáspár Jenő verseiben erősen érezhető a stílus sokfélesége, ami azt mutatja, hogy még küzd önmagával s nem találta meg a saját stílus-egységét. Vannak hangjai, amelyek Arany László kifejezés-körét visszahangozzák, másutt Abbrányi ritmikus páthosztát dobogtatják szavai; modernjeink erős életérzéssel felhevített szimbolikus nyelve is hatásosan termékenyíti. Talán ebben a nyugtalanságban kell okát keresnünk annak, hogy stílusa nem mindig tud lépést tartani a ritmussal, a kifejezései sokszor nem fokozódnak a ritmus-kívánta hangulat szerint, a ritmus zenéjét önkéntelenül is továbbfolytatjuk magunkban, anélkül, hogy a szavakban kapott élmény-érzelmekek tudnók táplálni. Így történik azután, hogy bizonyos zuhanással, üresen végződik a vers. Általában ritmusművészete jobb, mint stílus-költészete. Irredenta-verseiben szerencsésen teremti meg azt a távolságot, amely szükséges, hogy igaz költészetet kapjon ez a gyönyörű, de agyonhasznált gondolat. Gáspár Jenő jövő kötetét tehetségébe vetett nagy igényekkel várjuk.

Brisits Frigyes.

Papp Ferenc könyve Kemény Zsigmondról. Tudomásunk szerint Papp Ferenc legalább két évtized munkáját szentelte báró Kemény Zsigmondnak, amíg végső eredményül megírta róla ezt a könyvet, amelynek egyelőre első kötete van előttünk, mint a Magyar Tudományos Akadémia kiadványa. A kötet az 1814–49. éveket, vagyis Kemény ifjúságát, pályaalapítási törekvéseit és egyénisége kifejeződésének lelki válságokkal tele időszakát tárgyalja. Irodalomtörténetírásunkban Papp Ferenc neve valóban összeforrott Keményével. Különféle irányú, kisebb-nagyobb tanulmányaiban a Keményre vonatkozó problémák egész sorát oldotta meg, vagy vitte közelebb a megfejtéshez. És jelentékeny mértékben neki köszönhető, hogy a legutóbbi tiz-tizenöt év alatt Kemény alakjáról számos ponton felszakadt